

Bonnecroy - Amsterdam 1657

panorama van Amsterdam

De afbeeldingen in dit boekje komen van het geschilderde panorama “Bonnecroy Amsterdam 1657” by Jean Baptiste Bonnecroy (1618–na 1676?) - Eigen werk, 2012-04-10. Licensed under CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons, tenzij anders aangegeven.

Wij zijn verwend met een bijzonder panorama van Amsterdam, gedateerd 1657. Nu eens niet getekend, geëts of in gravure, maar geschilderd. De Vlaming Jean Baptists Bonnacroy (1618-1676) maakte van de grote steden in zijn thuisland eveneens schilderijen. Eigenlijk zijn die beter geslaagd dan die van zijn uitstapje naar Amsterdam, maar voor ons is het toch een interessant gebeuren omdat het tijdstip dat hij hier was aan de vooravond van de Vierde Uitleg viel. Amsterdam

was op het toppunt van zijn mondiale macht, wat tot uiting kwam in de kwaliteit en schoonheid van de bebouwing, ontstaan na afbraak van het oude. Eerdere profielen lieten juist trots zien wat er bij het begin van een uitbreiding voor fraai's bijgekomen was.

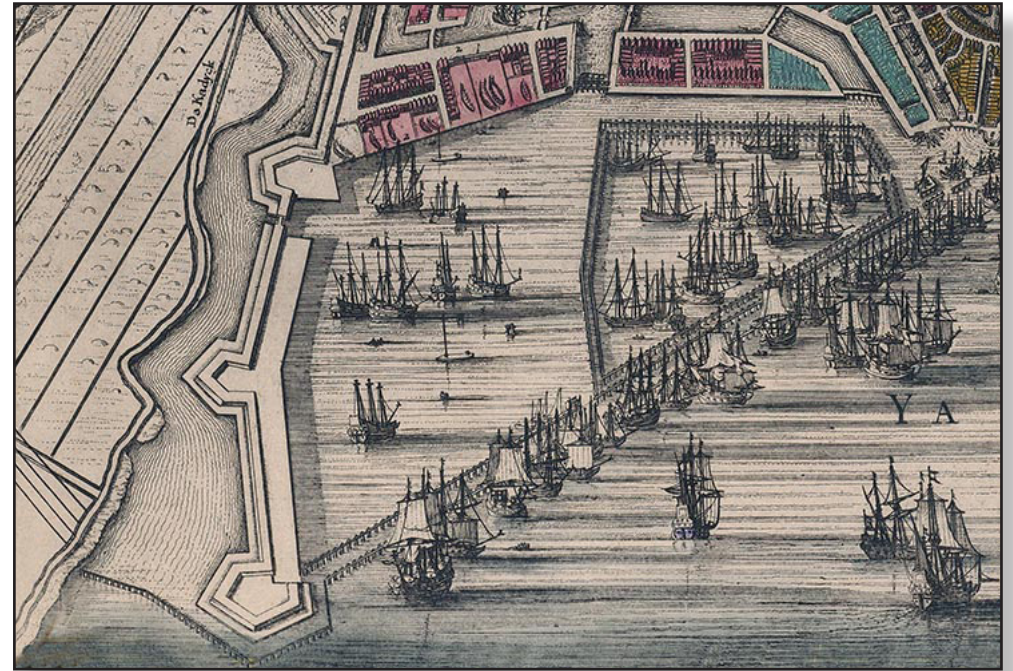
Het verschil met zijn eerdere werken is het standpunt. In de Zuidelijke Nederlanden is steeds sprake van vogelvluchten, zoals Cornelis Anthonisz gebruikte, maar hier gebruikt hij het aanzicht op ooghoogte en is alleen het IJ en de Volewijk in de voorgrond in vogelvlucht weergegeven.

Ook op het uit het schilderij geïsoleerde panorama is niet veel te herkennen. Daarom hebben wij die afbeelding in vijf delen gehakt en proberen daarop te herkennen wat er in 1657 zoal vanaf het IJ te zien was. Dan komen we snel tot de conclusie dat Bonnacroy wetenschap had van bepaalde bouwplannen die aan het begin van de Vierde Uitleg gerealiseerd zouden worden. Hij nam ze vast in zijn schilderij op, iets dat niet ongewoon was in die dagen. Wie kent niet het schilderij van Jacob van der Ulft van de [Dam met Nieuwe Kerk](#) die reeds voorzien was van een gigantische toren..., die niet verder kwam dan het fundament en nooit afgebouwd zou worden.

- ▲ *Het panorama van de stad zoals op het schilderij op de omslag voorkomt*
- ◀ *Gezicht op Brussel door Jean Baptist Bonnacroy - ±1665 (Wikipedia)*

Wat onmiddellijk opvalt is het woud van palen in het IJ. Daar zit wel degelijk systeem in. Zelfs met geweld kon een indringer niet zo eenvoudig naar de stad doordringen. Voor het gecontroleerde verkeer op het water zijn er voldoende doorvaarten die met zware bommen afgesloten kunnen worden. De bediening vindt vanuit boomhuisjes plaats, waarvan er enkele te zien zijn. Daarachter zijn de resultaten van nieuwe haven- en scheepsbouwwerken te zien. In 1641-'44 was de strekdam die de scheepsbouw op Rapenburg moest beschermen tegen de Zuiderzee en indringers uitgebouwd tot het schiereiland Kattenburg, met de kenmerkende knik erin.

Tijdens de Eerste Engelse Oorlog van 29 mei 1652 tot 8 mei 1654 waren tussen de 1000 en 1200 schepen verloren gegaan. Koopvaarders werden toen ingezet als oorlogsschip met noodlottige gevolgen. Na die oorlog zette de Amsterdamse Admiraliteit alles op alles om de verliezen zo snel mogelijk door nieuwbouw te vervangen. Daartoe werd Kattenburg uitgebouwd en geplempt zodat er scheepswerven een plaats konden krijgen. In 1654 werden de eerste kavels uitgegeven, 't eerst aan particulieren. In 1655 werd een strook Kattenburg van 265x55 meter in eigendom overgedragen aan de Admiraliteit tegen inlevering van de werven op Rapenburg. Het kan dus zo-

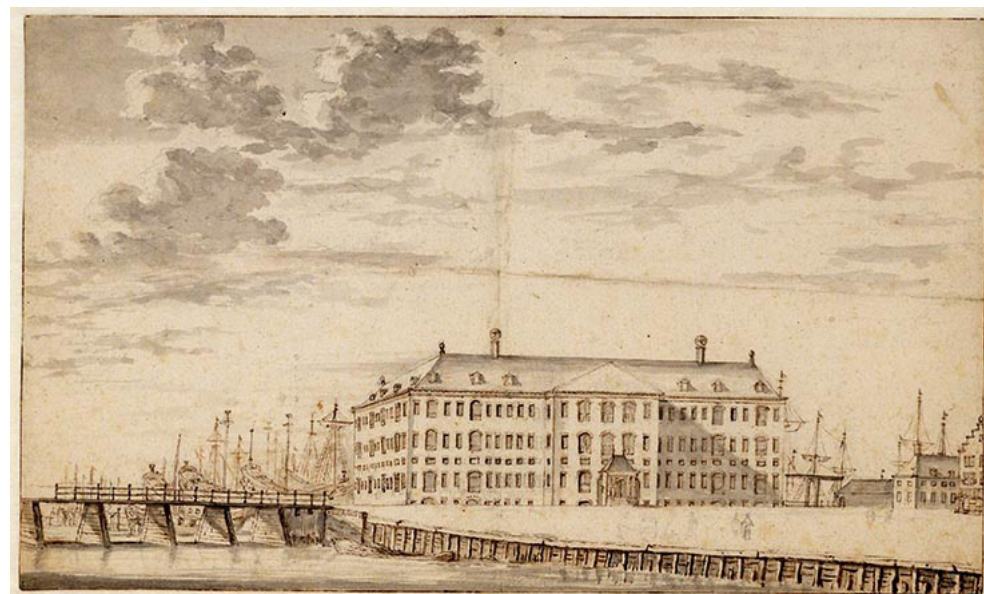
- ▲ De tot vestingwal uitgebouwd strekdam Kattenburg met onderaan bolwerk het Nieuwe Hoofd ter vervanging van het Rijsenhoofd (SAA)
- ◀ De Admiraliteitswerf op Kattenburg met rechts 's Lands Zeemagazijn en in de voorgrond de Admiraliteitswaal (SAA)

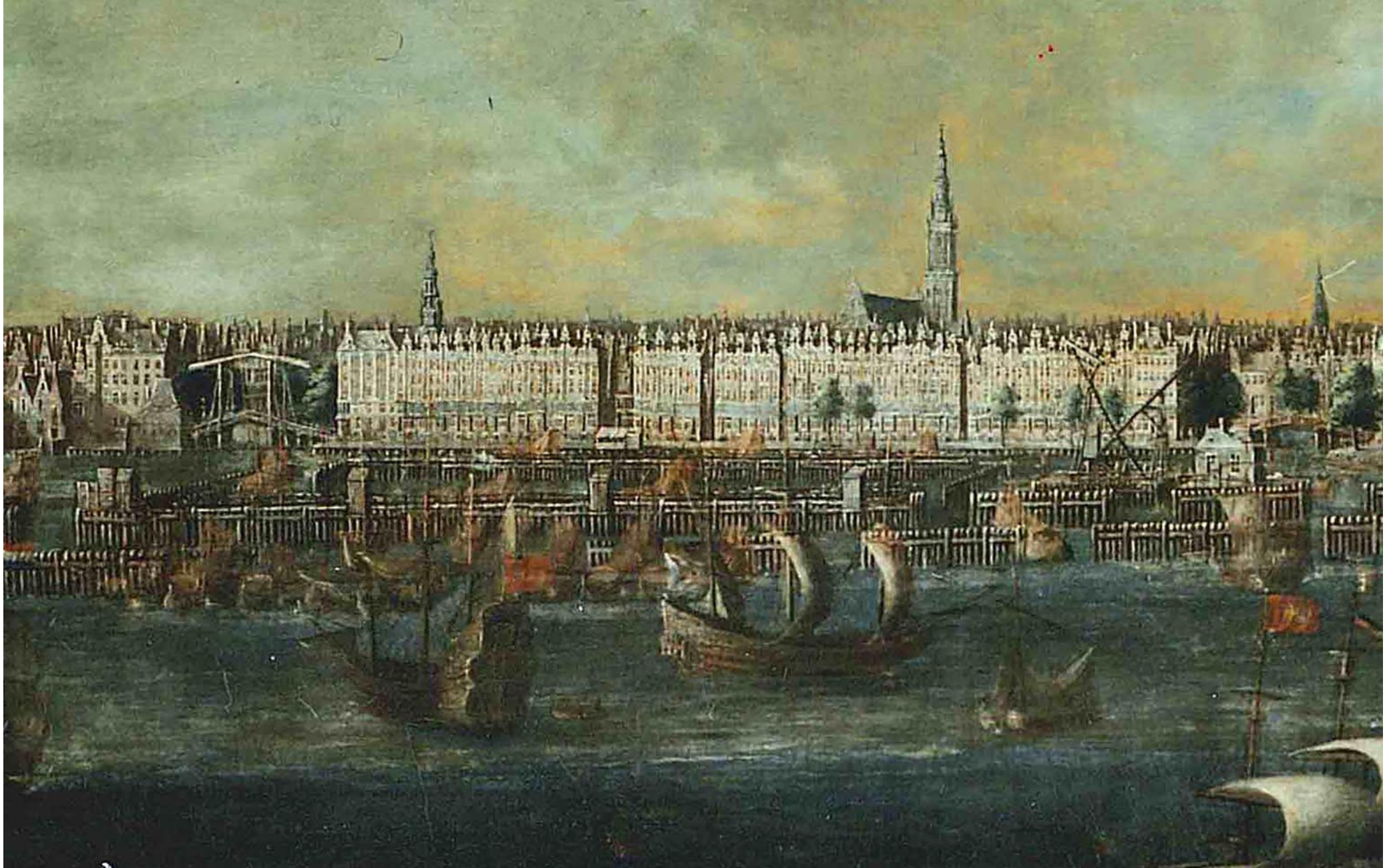

maar zijn dat op het schilderij de eerste schepen te zien zijn die hier werden gebouwd. Ook is op het schilderij 's Lands (Zee-)Magazijn afgebeeld. Dat werd door stadsbouwmeester Daniël Stalpaert naar eigen ontwerp in 1655-'56 in recordtijd gebouwd. Het is eigenlijk een groot in carré gebouwd pakhuis dat een reeks pakhuizen op Rapenburg moest vervangen. Naast het Admiraliteistgebouw, het Zee Comptoir op het Prinsenhof was het *Zee Magazijn* het belangrijkste gebouw van de Admiraliteit. Hier lagen niet alleen scheepsbenodigdheden maar ook alle bewapening opgeslagen.

- ▲ *Molen De Oranjeboom op bolwerk Rijsenhoofd (gewassen pentekening door Abraham Furnerius) nog voordat er sprake was van Kattenburg maar wel voorkomend op het schilderij van Bon necroy (SAA)*
- ▶ *Tekening van 's Lands Zeemagazijn door Jan Sonjé ±1670 met in de voorgrond de vanaf 1641 gegraven Nieuwe Vaart die van de in opzet schiereilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg eilanden maakte (SAA)*

Boven de kleinere gebouwen op Kattenburg steekt een torentje uit en het is verleidelijk hierin de Oosterkerk te zien. Dat is echter niet mogelijk omdat de bouw daarvan pas in 1669 begon, tien jaar nadat de Vroedschap het besluit nam vier kerken in de Vierde Uitleg te bouwen. Er zijn er maar twee gerealiseerd, de Amstel- en de Oosterkerk als noodkerk. Alleen de Oosterkerk zal in de toekomst vervangen worden door een stenen kerkgebouw. Wat ook boven de bebouwing uitpiept is de Oranjeboom, een korenmolen op het bolwerk Rijsenhoofd. Tijdens de Vierde Uitleg werd ter plekke het Kadijksplein aangelegd.

Op het volgende fragment van het panorama valt dominant het nieuwe *Waalseiland* op. Beretrots was het stadsbestuur op het geslaagde kunstmatige eiland. Eindelijk begon men het stadsuitbreiden onder de knie te krijgen. Dit zijn wel eens de vingeroefeningen voor de Vierde Uitleg genoemd. Pontificaal midden in beeld is het front van grote kwaliteitshuizen waar de gegoede burgers woonden die in scheepvaart en zeehandel hun brood verdienden. Of in 1657 deze huizenwand al zo gesloten was, is de vraag. De aanleg was in 1646 gereed en tot 1649 werden de percelen uitgegeven. We hoorden eerder dat Bonnevroy en geen been in zag de toekomst vast

mee te nemen in zijn profiel. Er blijven uiteindelijk maar twee openingen gapen: de Schippersstraat en de Buiten Bantammerstraat.

Maar we moeten eerst nog even naar de linkerkant van het panorama. Ook daar was recent iets klaargespeeld. Het gigantische pakhuis van de *Geoctroyeerde West-Indische Compagnie* (WIC) kwam gereed in 1642, staat op Rapenburg, aan de Oudeschans waar die in het IJ uitmondt. Vóór deze huizen de waal waar schepen opgelegd

worden om te overwinteren en waar rondhout te wateren ligt. Op de voorgrond beginnen we links met de Hannekensboom die toegang geeft tot de Timmerwaal (reparaties) en Breeuwwaal (kalefateren), de Oudeschans en dus de grote waal in het midden, die een eigen palenrij met sluitbomen heeft. Op de wal links het West-Indischhuis (WIC) en de IJ-brug. Dat is dan nog een normale dubbele wipbrug over de Oudeschans. Dat zal pas in 1682 de stenen dam met een sluis worden, zoals die op de ets links te zien is. Dan gaat dat complex Kikkerbilssluis heten.

- ▶ Op de rechterkant van de prent links is een hoekhuis op de Kalkmarkt te zien dat er vandaag nog steeds staat (SAA)
- ◀ Deze prent is van ná de bouw van de waterkering in de Oudeschans (>1682) met de Kikkerbilssluis (SAA)

Tot in 1682 het IJ-front gedicht en van schutsluizen voorzien werd, kwam het zoute Zuiderzeewater met z'n eb-en-vloed tot de Sint Antoniesdijk, Nieuwmarkt en Dam. De kostbare waterkering langs de IJ-oever danken we aan burgemeester Hudde. De bescherming tegen hoogwater had ook gunstige bijeffecten, zoals het tegengaan van verzilting van het stadswater en het gericht lozen van smerig stadswater op het IJ als daar eb heerste. Maar het belangrijkste was toch de bescherming tegen het onderlopen van pakkelders. De economische schade die dat met zich meebracht moest door de stad gecompenseerd worden.

Daarachter de Montelbaenstoren, met zijn spits van Hendrick de Keyser. Op het profiel is die wat beter in perspectief, op de ets op de vorige pagina is die wat hoog uitgevallen. Op de hoek het kapitale pand Prins Hendrikkade 156 - Kalkmarkt 1-3 (foto p.7).

Meer naar rechts de kop van de Lastage met op de hoek opnieuw een kapitaal pand. Dat is de plek van het Buiksloterveer met bijbehorend veerhuis.

Over de Waalseilandgracht ligt dit keer een vaste houten brug met ongetwijfeld oorgaten. Na 1682 zal ook deze doorvaart met een dam en een schutsluis worden afgesloten: de Kraanboomssluis.

In 1682 zal het IJ-front gedicht en van schutsluizen voorzien worden, zodat het zoute Zuiderzeewater met z'n eb-en-vloed niet meer tot de stad doordringt. De kostbare bedijking van de IJ-oever danken we aan burgemeester Hudde, de wiskundige homo universalis die van vele markten thuis was.

- ▲ Nog een zicht vanaf het IJ op de monding van de Oudeschans (SAA)
- ▶ Op deze ets van Abraham Rademaker staat rechts het veerhuis van het Buiksloterveer (SAA)

De Hoek van't NIEUW EYLANT t'Amsterdam, van een Waterplaets tot een sierlyke welgeboude Stantplaats verheven, hebbende uytzicht naar het Y en Waterlant; zynde in plaets van deze houten Brug een steene Schutsluys gemaekt.

Met het derde fragment van het panorama komen wij in het centrum van de stad met in het midden het Damrak. Maar eerst naar links, naar de brug over de Gelderse kade, de Oudezijds Kolk en daarachter de Schreierstoren. Hoog daar bovenuit steekt de Oudekerkstoren. Ook over de Gelderse kade ligt een vaste brug met oorgaten die nu duidelijk te herkennen zijn. Onderstaande tekening is van 1628. In 1682 kwam ook hier een afdamming, de Kraansluis. Het geheel van dam, sluizen in de Gelderse kade en Oudezijds Kolk noemen we de *Hoofdbrug*. Het *Paalhuis*, dat in 1560 tegen de Nieuwe Brug gebouwd was en als belasting- en postkantoor fungeert, staat er nog maar zal in 1681 afgebroken worden om de Nieuwe brug geheel in steen te herbouwen als onderdeel van de waterkering langs de IJ-oever. Ook worden er dan schutsluizen in aangebracht. Voor het Paalhuis, dat tot de opening van de koopmansbeurs in 1611 ook als beursplek voor de termijnhandel diende, is dan geen plaats meer. Waar Bon necroy graag op stapel staande bebouwing vast meeneemt laat hij de in 1660 gebouwde *Nieuwe Stadsherberg* – iets ten westen (rechts) van de Martelaarsgracht – weg. Daar zal hij dan niet van

op de hoogte geweest zijn, of de plannen daarvoor zijn pas ná 1657 ontwikkeld. Ook al was het aan een particulier verpacht, de Stads herberg had een belangrijke functie voor de stad. Waar rond de stad een omwalling met een aantal poorten ligt, zijn er aan het IJ alleen de palenrijen met bewaakte doorvaarten. Wanneer de poorten sluiten en de bomen in de doorgangen zijn aangebracht kan geen mens de stad meer betreden... of binnenvaren. Voor deze mensen is de stadsherberg in 't IJ gebouwd om te overnachten en (veer-)schepen kunnen aan een steiger aanleggen. Ook wordt een steiger aan de herberg gebruikt door het Tolhuisveer. De Nieuwe Stadsherberg zal in 1871 verdwijnen voor de aanleg van het Centraal Station.

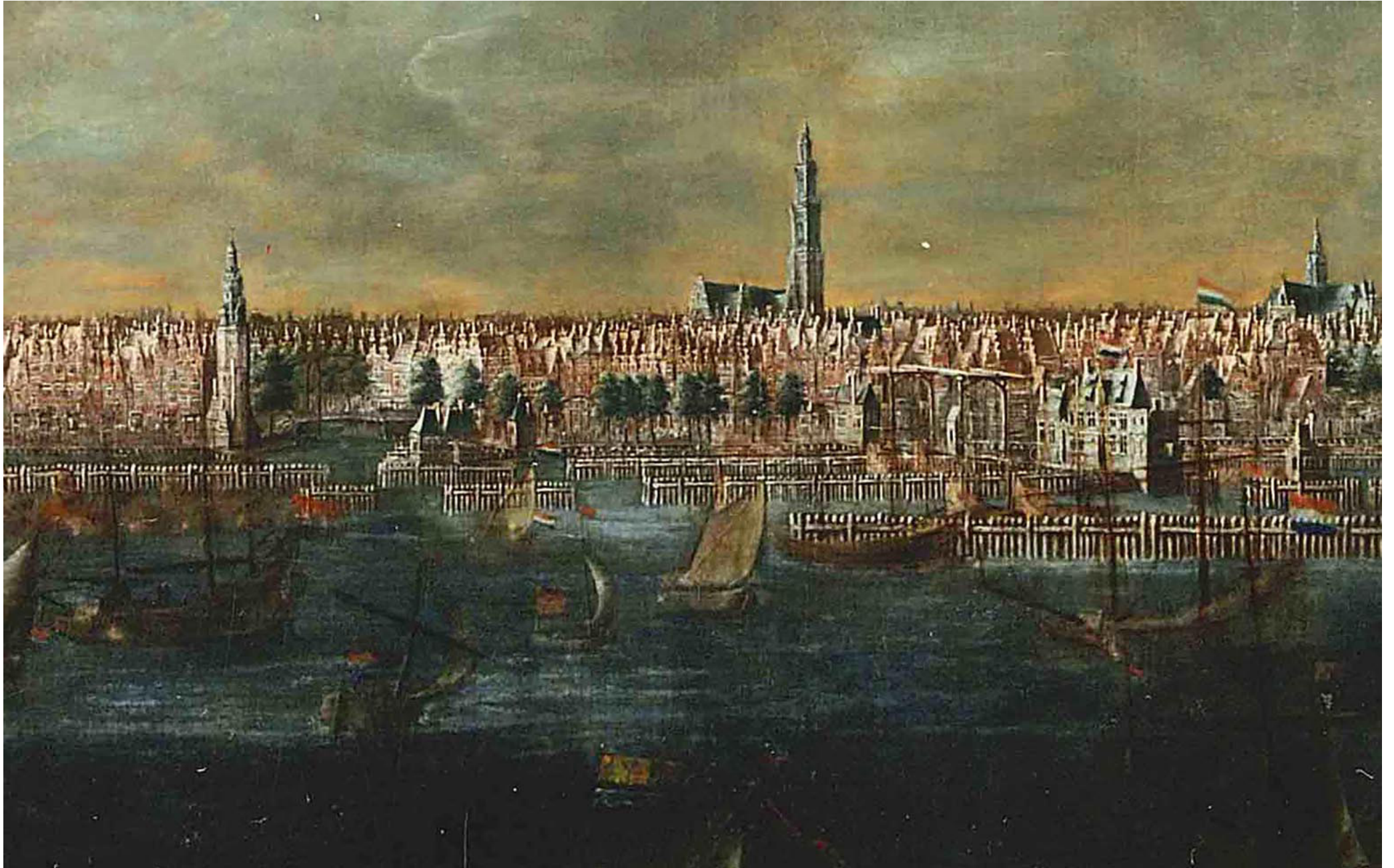
- ▲ *De Nieuwe Brug, gezien vanaf de Oude Teertuinen; het hier afgebeelde Paalhuis is moeilijk te herkennen op het panorama maar staat er wel op (SAA)*
- ◀ *De Hoofdbrug over de Gelderse kade en de Oudezijds Kolk lag voor de Schreierstoren langs en sloot aan op het Kamperhoofd (SAA)*

Links en rechts van de Martelaarsgracht zijn langs het IJ twee kades waar altijd enorme drukte heerst: de Texelsekade met zijn talrijke veersteigers naar diverse bestemmingen via IJ en Zuiderzee en de Haringpakkerij waar het overpakken in vaten van aan boord ge-kaakte haring plaatsvindt.

- ▲ *De Nieuwe Brug met Paalhuis; in de voorgrond vond tot de opening van de Koopmansbeurs van Hendrick de Keyser de beurshandel plaats (SAA)*
- ▼ *De Spaarndammerbrug over de Martelaarsgracht; helemaal rechts het begin van de loopbrug naar de Nieuwe Stadsherberg (SAA)*
- *Deze prent is weliswaar van 1871 maar geeft een goed overzicht van de situatie van de stadsherberg in het IJ en de loopbrug vanaf de Martelaarsgracht. De Haringpakkerstoren is dan al gesloopt (SAA)*

Met het vorige fragment van het panorama zijn we midden in de Haringpakkerij beland. Die wordt rechts afgesloten door de Haringpakkerstoren, waar zich de haringhandel op deze kade concentreert. Hier mondt het Singel uit in het IJ. Aan de vorm van de monding is nog te zien dat dit een oude waterloop was voordat die als vestgracht in de verdediging van Amsterdam werd ingepast. Maar dat is lang geleden; eind 16^e eeuw is de stad hier uitgebreid, eerst met werkeilanden, het verleggen van de Haarlemmerdijk en aansluitend bebouwing. Die uitbreiding ging in twee delen; vanaf 1584 schoof de grens op naar waar vandaag de Herenmarkt is. In 1609 begon de uitbreiding tot de Singelgracht waar de zoveelste Haarlemmerpoort door Hendrick de Keyser werd gebouwd. In het Singel kwam in 1602 eindelijk de langverwachte Nieuwe Haarlemmersluis gereed die de Oude én de schutsluis in de Middeldam moest vervangen of tijdelijk ontlasten zodat die gerenoveerd konden worden.

Er is meer handel in vis rond de toren. Aan de andere oever van het Singel is een riviermarkt, een dependance van die op de Mid-

deldam en ernaast de Mosselsteiger waar schaaldieren verhandeld worden, zoals de in de 17^e eeuw erg populaire oesters.

Langs de Droogbak, bebouwd aan 't begin van de 17^e eeuw, vinden we nijverheid en wat industrie, waaronder twee grote brouwerijen: 't Witte Hart en de Dubbele Arent (zie plattegrond p.14).

Ervoor vinden we de Oude Stadsherberg met opnieuw een lange steiger naar de vaste wal die 's nachts dichtging. Na opening van de Nieuwe Stadsherberg werd rond de Oude een jachthaven aangelegd en viel de herberg terug op dagjesmensen. Achter al dit gebeuren

- ▲ De Oude Stadsherberg die na de bouw van de Nieuwe Stadsherberg jachthaven voor de rijken en een uitje voor dagjesmensen werd
- ◀ Haringpakkerstoren op de Haringpakkerij, centrum van de haringhandel

in het water, valt op het panorama niet op dat de Droogbak overgaat in de Haarlemmer Houttuinen. Bij Bonnacroy moeten we maar geloven dat die volstaat met stapels hout, afgewisseld met loodsen en werkplaatsen. Daarachter weten we de buitendijkse bebouwing buiten de Haarlemmerdijk. Boven dit tableau zijn, behalve de Haringpakkerstoren ook die van de Westerkerk en de Noorderkerk te zien.

▲ Westerkerk - 1635 (SAA)

◀ Droogbak, Haarlemmer Houttuinen en de Oude Stadsherberg op een kaart van Berckenrode uit 1625 (SAA)

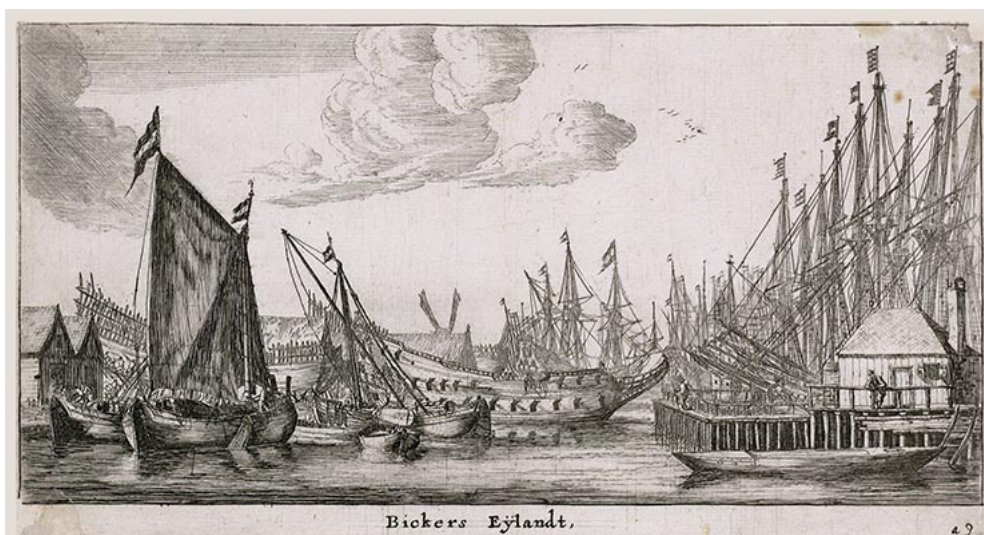
▶ Noorderkerk (1623) (SAA)

Bij het laatste deel van het panorama heeft Bonnevroy zich met een jantje-van-leiden er vanaf gemaakt, want er ontbreekt een niet onbelangrijk deel van de stadsomwalling, namelijk bolwerk *Blauwhoofd*. We bekijken dan maar wat er wèl opstaat, beginnend met de rest van de houttuinen. Dan volgen de Westelijke Eilanden met vooraan het Bickerseiland. Tot in 1631 dit hele eiland door Jan Gerritsz Bicker (1591-1653) gekocht werd, was het eiland nog niet bebouwd. Hij legde een aantal scheepswerven aan die verpacht werden. De andere eilanden werden ook met grote vertraging bebouwd door een hoogoplopende ruzie tussen stadsbestuur en speculanten (zie kader rechts). Pas in 1623 werd eindelijk begonnen met het inrichten van de twee overige eilanden. En dit alles nadat al rond 1610 was begonnen met het plempen ervan.

Op het panorama komen we als laatste de *Zandhoek* op de kop van het Realeiland tegen, plus de Petemayenbrug over de Zoutkeetsgracht. De afbeelding rechts toont de rest.

- ▲ *Het uiterste puntje van de stad, landtong Leeuwenburg waarop bolwerk Blauwhoofd werd aangelegd; links huizen die niet meer op het panorama staan*
- ▲ *Drukte voor de wal van het Bickerseiland; rechts de palenrijen in het IJ*

Speculanten

Burgemeester Frans Hz. Oetgens misbruikte zijn kennis omtrent de op handen zijnde stadsuitleg om zich ten koste van de stedelijke financiën te verrijken. Samen met zijn zwager Barthold Cromhout kocht hij bijtijds alle grond tussen Brouwersgracht en 't IJ die hij maar te pakken kon krijgen, om bij uitvoering der uitleg vanaf 1610 kostbare bouwgrond binnen de nieuwe stadsgrenzen in bezit te hebben. De voor straten en grachten benodigde grond moest de stad nu tegen een veel hogere prijs dan voorzien van de speculanten kopen. Burgemeester Hooft was verontwaardigd over dit laakbare gedrag van zijn collega en stelde een onafhankelijke taxatiecommissie in die een eerlijke prijs voor de grond diende vast te stellen. Dit kon niet voorkomen dat Oetgens en Cromhout een vette winst maakten bij deze transacties.

Bolwerk Blauw hoofd was de enige buitendijkse versterking die met steen versterkt was. Dat werd gedaan met Arduiner natuursteen die blauwgrijs van kleur is, vandaar de naam. In 1614 werd er een korenmolen De Bok op geplaatst, een standerdmolen. In 1717 werd die vervangen door de stellingmolen van deze tekening, die begin 19^e eeuw gemaakt werd door Gerrit Lamberts.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

